

Kamila Woźniak, *Wtajemniczenia. Szkice o motywach inicjacyjnych w prozie czeskiej XX wieku*, Kraków 2015, Wydawnictwo Universitas, 190 s. ISBN 97883-242-2702-0.

Praca Kamili Woźniak, jak dowiadujemy się ze wstępu do książki, koncentruje się na kategorii wtajemniczenia, inicjacji i mistyki, której Autorka dopatruje się w prozie czeskiej XX wieku, a w zasadzie z I połowy XX wieku. Analizowane utwory Woźniak stara się także osadzić w konkretnych zjawiskach kulturowych. Z tego względu praca ukazuje również konteksty i odniesienia, związane z tymi kategoriami (s. 7).

Na pracę składają się cztery główne rozdziały, z których każdy dotyczy innego rodzaju wtajemniczenia i inicjacji, zakończenie, nota bibliograficzna, literatura na ekranie oraz bibliografia, która jest bardzo bogata (s. 181–186), zważywszy, że analizowana praca, według Autorki, to szkic. Dodatkową wartością tej książki jest sporządzony indeks nazwisk (s. 187–190). Praca jest tak opracowana, że każdą część można czytać osobno, nie przestrzegając porządku linearnego.

Rozdział pierwszy K. Woźniak poświęciła inicjacom dziecięcym. Omawiając tę kwestię przybliża ona twórczość Jindřicha Štyrského, Vítězslava Nezvala oraz Oty Pavla. W przypadku pierwszego wymienionego autora dowiadujemy się, że w dzieciństwie miał traumatyczne doświadczenie, związane ze śmiercią przyrodniej siostry, które go ukształtowało artystycznie. Owa inicjacja przyczyniła się do tego, że Štyrský łączył w swej twórczości Erosa i Tanatosa, zrywając z wszelkimi moralnymi uprzedzeniami. Woźniak bardzo dokładnie tę inicjację opisuje, odwołując się do teorii C. Junga, J. Jacobiego oraz K. Murawskiego. Obraz siostry Marii Křivohlávkovej był w utworach Štyrského przywoływany wielokrotnie, choć jego odkodowanie nie było łatwym zadaniem.

W przypadku Vítězslava Nezvala Autorka skoncentrowała swój warsztat analizy na krótkim utworze epickim *Sexuální nocturno*. Dzieło to jest mało znane i rzadko analizowane przez literaturoznawców, dlatego tym bardziej należy zapoznać się z pracą K. Woźniak. Autorka wskazuje, że Nezval ukazał w tym utworze historię „traumatycznego zderzenia niewinnego, dziecięcego spostrzegania i infantylniej seksualności z regresywną mentalnością i neurozą seksualną dorosłych” (s. 33–34). Nezval nie omieszczał opisać sytuację swojej inicjacji seksualnej, jaką przeżył z prostytutką. Doświadczenie to zostało przez czeskiego autora opisane jako pewien rodzaj wtajemniczenia, które uświadomiło mu, że kończy się dla niego okres dzieciństwa, a zaczyna dorosłość. Woźniak przywołuje także inne nieznanie dzieło Nezvala *Valérie a týden divů*. Jest to powieść gotycka z elementami inicjacyjnymi. Główną bohaterką jest Waleria, która w wieku siedemnastu lat dostaje pierwszą miesiączkę. To fizjologiczne zdarzenie powoduje pewne symboliczne przemiany, które dla niniejszego opracowania można nazwać inicjacją. Waleria poznaje wówczas sekret swego pochodzenia, a „wszystkie najważniejsze zwroty mają miejsce w nocy, przy pełni księżyca” (s. 39), co dodatkowo potęguje nastrój wtajemniczenia.

Ota Pavel to trzeci czeski pisarz, którego Woźniak postanowiła włączyć do rozważań na temat inicjacji dziecięcej. W jego dziełach dominuje obraz wchodzenia człowieka w okres dorastania, w którym autor podkreśla te aspekty, które do tej chwili były dla niego nieznanne. Pavel opisuje ów czas w tak piękny i sugestywny sposób, że nie można oprzeć się wrażeniu, że mamy do czynienia z czasem sielanki i pełnego szczęścia, co dla autora miało niebagatelne znaczenie, ponieważ w ten sposób Pavel próbował uciekać przed chorobą psychiczną, traktując pisanie jako swoistą terapię, zalecaną przez psychiatrów. Z wielu opowiadań Pavla dociera do nas pewna prywatna przestrzeń, stwarzająca wrażenie, że to czytelnik zostaje poddany inicjacji. Wydaje się, że Ota Pavel chciał swoim czytelnikom, co sygnalizuje Woźniak, ukazać magię dzieciństwa i dorosłości w konwencji bajkowości (s. 56–58).

Rozdział drugi *Inicjacje mistyczne* ukazuje, jak Ladislav Klíma oraz Gustav Meyrink w swojej twórczości wykorzystują mistykę. Ich przeżycia spowodowały odkrycie (inicjację) swojej podświadomości i z tej perspektywy nowe rozumienie rze-

czywistości. Klíma przez całe życie poszukiwał prawdy o sobie samym oraz epistemologii, która pozwoliłaby mu opisać i poznać rzeczywistość. Jego filozoficzne peregrynacje nie zakończyły się nigdy, co wpłynęło na odczuwanie przez niego bezsensu obranej metody poznawania świata, a to z kolei miało związek z jego późniejszą depresją, alkoholizmem oraz myślami samobójczymi.

W przypadku Gustava Meyrinka sprawa przedstawia się inaczej, ponieważ poszukiwał on prawdy o sobie poprzez jogę i buddyzm, podczas gdy Klíma doszukiwał się prawdy w filozofii, nie koncentrując swojej uwagi na żadnym nurcie. Dla Meyrinka jedyną i słuszną drogą poznania prawdy o sobie była joga. Jego zdaniem pomogła mu ona w dotarciu do najgłębszych warstw swojej podświadomości. „Joga oraz ćwiczenia wyobraźni odgrywały ważną rolę przy późniejszej pracy literackiej” (s. 83). Jest ona źródłem poznania i to ona pomogła dostać się Meyrinkowi do prawdy o sobie samym. Zatem to joga stała się drogą inicjacji mistycznej.

Niebagatelną rolę w inicjacji mistycznej odgrywał również sen, który pogłębiał myślenie Meyrinka o świecie. Wszystkie swoje przeżycia oraz inicjacje mistyczne postanawia autor opisać w opowiadaniach oraz powieściach, w których trudno jest odczytać sens rozumiany potocznie. Obaj pisarze uczynili swój proces inicjacyjny tematem twórczości literackiej. „Objawienia mistyczne określały ich tożsamość, [...] ale też w pewnym sensie praprzyczyną ich własnego rozwoju duchowego” (s. 104).

Tematem kolejnego rozdziału są inicjacje i wtajemniczenia analizowane z perspektywy psychologicznej. Oczywiście Autorka nigdy nie traci w swej pracy perspektywy literaturoznawczej. Dowiadujemy się, że inicjacje i wtajemniczenia mogą okazać się negatywnymi. Te kategorie są analizowane i rozpatrywane tylko w kontekście twórczości Richarda Wienera, który owe negatywne inicjacje przeżył jako żołnierz frontu serbskiego. Motywy wojenne pojawiają się w twórczości pisarza nader często. Poza tym w wyniku doświadczeń wojennych autor uświadomił sobie rozdarcie wewnętrzne człowieka, jego walkę ze złem oraz brak możliwości racjonalnego wytłumaczenia istnienia zła. Drugi etap twórczości Wienera to fascynacja surrealizmem oraz intuicyjnym spostrzeganiem rzeczywistości (s. 107–108). Inicjacja wewnętrzna, jakiej doświadczył na drugim etapie swojej drogi, dotyczyła przekraczania granicy snu i jawy. Niestety bohaterowie utworów Wienera, doświadczając wtajemniczenia oraz negatywnej inicjacji, uświadamiają sobie poczucie pustki, metafizycznej rozpacz. Ich poznanie, z którym nie zgadzają się, jest transcendentne (s. 126).

Ostatni, czwarty rozdział odnosi się do inicjacji społecznych. Zostały one opisane z perspektywy twórczości Viktora Dyka, Egona Hostovskiego i Jaroslava Havlíčka. Woźniak opisuje „wchodzenie jednostki w obce dla niej środowisko społeczne oraz związaną z tym zmianę statusu społecznego” (s. 129). Dostyć dokładnie Autorka opisała kontekst przejścia oraz sytuację egzystencjalną bohaterów utworów, którzy wyruszają w podróż, której skutkiem jest dopuszczenie do pewnej tajemnicy grupy

lub odrzucenie. Tytułowy bohater utworu Viktora Dyka *Krysař* – niejaki Szczurołap – podejmuje nieudaną próbę zintegrowania się z mieszkańcami Hammeln. Bohater powieści Hostovskiego *Ghetto v nich* został wykluczony z jednej grupy społecznej i nie może przynależeć do innej ze względu na swoje pochodzenie. On sam nie ma pojęcia, do której grupy przynależy. Natomiast w powieści Jaroslava Havlíčka *Neviditelný* tytułowa postać zostaje z własnej inicjatywy włączona do środowiska mieszczańskiego, co jest dla niej źródłem kryzysu wewnętrznego (s. 130).

Zdaniem Autorki „procesy inicjacyjne i wynikające z nich wtajemniczenia są stałymi elementami kultury” (s. 175). Procesy te stają się również motywem wielu utworów literackich, co Autorka udowodniła, analizując mniej znaną czytelnikom twórczość prozatorską wielu czeskich pisarzy. Jednym z motywów inicjacyjnych jest podróż, która może prowadzić głównego bohatera do źródeł swojej podświadomości oraz tożsamości, odkrywając w sobie źródło prawdy o sobie samym. Bohaterom towarzyszą inicjacje o charakterze duchowym, mistycznym, co wpływa na zdobycie przez nich doświadczenia kulturowego, społecznego oraz psychologicznego.

Praca Autorki jest niezwykle ciekawa i nowatorska. Choć w śródtytułach umieszczono „szkice”, co mogłoby sugerować, że mamy do czynienia z pracą naskórkową i powierzchowną, to sytuacja wygląda zupełnie inaczej. Opracowania w wielu miejscach są tak dokładne, że nie można nazwać tego szkicem. Poza tym Kamila Woźniak zaprezentowała swoje doskonałe umiejętności translatorskie, kiedy przytacza fragmenty analizowanych dzieł we własnym tłumaczeniu. Odczytując zawile i trudne sensy wielu tekstów literackich, Autorka posiłkuje się psychologią racjonalności C. Junga i psychoanalizą oraz wprowadza do swoich badań właściwą metodologię literaturoznawczą.

Praca okazuje się ważna także z innego powodu. Śródtytuł informuje, że szkice dotyczą prozy XX wieku. Tymczasem Kamila Woźniak postanowiła skoncentrować się głównie na dziełach mniej znanych pisarzy, nie powtarzając analiz twórczości znanych pisarzy tego okresu, np. Milana Kundery czy Bohumila Hrabala. Poza tym Autorce udało się przedstawić temat inicjacji i wtajemniczenia w sposób nader interesujący, co spowoduje zainspirowanie tym tematem innych literaturoznawców.

Sebastian Taboř, Wrocław